

TEZKİRELERİN ŞİİR KAYDEDERKEN KULLANDIKLARI KALIP İFADE: “TEBERRÜKEN VE TEYEMMÜNEN”

The Mold Phrase Which Has Been Used By Tazkires When They Recorded the Poem: “Teberruken and Teyemmunen”

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.
ismail.aksoyak@hbv.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received

21.05.2023

Kabul/Accepted

21.06.2023

Sayfa/ Page

82-86

Öz

Teyemmünen ve teberrüken, “uğurlu ve kutlu sayarak” anlamına gelen yakın anlamlı 2 kelimedenden oluşmaktadır. İbarenin Osmanlı biyografik kaynaklarında, şairlerin müstakil manzumeleri ve bu manzumelerden yaptıkları alıntılarını vermeden önce kullanıldığı ve bu suretle kalıplaşma emaresi gösterdiği görülmektedir. Daha çok zarf görevi ile cümlelerde yer almakta olup divanlarda izine rastlanılmamaktadır. İfadenin sadece nesir sahasına ve özellikle de tezkire sahasına ait olduğu söylenebilir. Her iki kelime *Latîfi-Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*’dan itibaren “teyemmünen ve teberrüken” söz kalıbı olarak tanıklanmaktadır. Özellikle *Âdâb-ı Zurafâ*’da, müstakil olarak sonda tarih manzumelerini kaydederken kullanılmakta ve sonrasında “teyemmünen” kelimesinin kullanımdan düştüğü tespit edilmektedir. İki kelimenin birlikte yer aldığı tek tük tanık görülse de –Fâtîm Hatîmetü’l-Eşâr adlı tezkiresi örneği- son dönem tezkirelerinde teberrüken kelimesinin tek başına kullanıldığı müşahede edilmektedir. *Eslâ* ile birlikte kelimenin özel bir amaç için kullanımı tamamen ortadan kalkar. Bu makalede kalıplaşma emaresi gösteren “teyemmünen ve teberrüken” ifadesi, tezkirelerde temin edilen verilerle birlikte ele alınmıştır. Bu çalışma ile dolaylı olarak nesir çalışmaları sahasında yeni araştırma alanlarının doğması umulmaktadır. **Anahtar kelimeler:** Osmanlı nesri, Tezkire, kalıp ifade, teyemmünen ve teberrüken

Abstract

“Teyemmunen and teberruken” are combination of two words that means “considering lucky and blessed” which are very similar meaning to each other. This is the mold phrase that authors, poets have used before giving independent manzumes and references from those manzumes in Ottoman biographical resources. The role of it is an adverb in the sentences. There are not this mold phrase “teyemmunen and teberruken” in Divans. That is why this phrase belongs to prose and especially to tazkire. In Turkish literature, these two words are found like the phrase “teyemmunen and teberruken” after Latîfi’s *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*. Especially when the author recorded historical manzumes in “*Adab-i Zurafâ*”, he used it by itself and in the end. After *Adab-i Zurafâ*, “Teyemmunen” has not used so much and has been sent so little to other periods together, but when time has come to the latest period of tazkires, we could see the word “teberruken” alone by itself. In records of poems, Fâtîm’s *Hatîmetü’l-eşâr* has used this word in the right place as he repeats the tradition. The use of this word for special purpose has been taken completely with *Eslaf*. It is evaluated the mold phrase “teyemmünen ve teberrüken”, with data among the tazkires. It is hoped that this research will be open new working fields at prose researchs.

Key words: Osmanlı Prose, Tazkire, Mold Phrase, Teyemmünen ve teberrüken

Atıf/Citation: Aksoyak, İ.H. (2023). Tezkirelerin Şiir Kaydederken Kullandıkları Kalıp İfade: “Teberrüken ve Teyemmünen”. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 6(9), 82-86.

Giriş

Teyemmünen ve teberrüken, “uğurlu ve kutlu sayarak” anlamına gelen birbirine yakın anlamlı 2 kelimedenden oluşmaktadır. Kelimelerin her ikisi de Arapça olup “tefa‘ul” vezindedir. Vezin ve mana ortaklığı, nesirde ahengi artırmaya matuf bir fonksiyonu da icra etmektedir. Ayrıca kelime sonları “-an, -en” zarf eki ile genişletilmiş olup her biri aruzun “mefâilün” tefilesine uymaktadır. Bu tip kullanımlar, nesrin şiire yaklaşmasına da imkân sağlayıcıdır. “Teyemmünen ve teberrüken” kelimelerinin belli vezinlere uymasıyla oluşan ahenk, nesrin şiir ile bağını güçlendirmektedir.

Osmanlı edebiyatında olduğu gibi Fars edebiyatı nesir eserlerinde de aynı bağlam ve fonksiyonda kullanılan bu kalıp ifadeye Türkçe belagat kitaplarında rastlanılmamaktadır. Divanlarda ise teyemmünen ve teberrüken kalıp ifadesi yer almaz. Dolayısıyla bu ifade sadece nesir ve özellikle de tezkire sahasına aittir. Teyemmünen ve teberrüken ilk dönem tezkirelerinde ayrı ayrı kullanılır. Bunların özel bir birliktelikleri yoktur. Ancak daha sonraki yüzyıllarda her iki kelimenin ister tek başına isterse birlikte kullanılsın özel maksat, anlam ve hatta cümle içindeki yerlerine göre konumlandırıldığı görülür.

Teberrüken kelimesinin kökü ile ilgili Kurân’da geçen “tebâreke” fiili örnek gösterilebilir. Tefsirlerde bu fiilin, “yücelik, aşkınlık, kutsallık, süreklilik, değişmezlik; zâtı, nitelikleri ve fiilleri bakımından eşsizlik ve benzersizlik, başka hiçbir varlıkla mukayese edilemeyecek derecede geniş çaplı cömertlik” gibi sadece Allah hakkında üstünlükleri kapsadığı açıklanır.

Tezkire terimi olarak “teyemmünen ve teberrüken” şairlerin müstakil manzumeleri ve bu manzumelerden yaptıkları alıntılarını vermeden önce kullanılan “kalıp ifade”dir. Cümlelerde zarf görevinde olan “teyemmünen ve teberrüken” cümlelerin sonuna gelen örneklerde şiir hakkında kullanılır. Cümlelerin ortasında kullanıldığında özel bir anlama işaret etmez.

Teberrüken tezkireler içinde ilk kez *Mecâlisü'n-Nefâis*'te “Teberrüken bir matlaları hem bitildi kim” şeklinde geçer (Tokmak 2017: 1). “Teyemmünen ve teberrüken” ibaresinin ilk kez birlikte kullanıldığı ve dolayısıyla ilk kez kalıplaşma emaresinin görüldüğü yer ise *Tezkire-i Latîfi*'dir. *Gülşen-i Şuarâ*'da “teyemmünen” tek başına 3 defa; “teberrüken ve teyemmünen” kalıp ifadesi olarak ise 3 defa geçer¹. *Meşâirü'ş-Şuarâ*'da 3 yerde görülmektedir. Bunlardan 2'sinde “teyemmünen bi-enfâsihimi'l-kudsiyye ve teberrüken bi-enfâsihimü'l-kudsiyye” şeklinde farklı yerlerde ve Arapça bir kalıp ifade içinde “Kutsal nefeslerinden uğur sayarak ve bereketlenmek için” gibi bir Türkçe anlam iledir². *Kınalı-zâde Tezkiresi*'nde 7 yerde iki kelime beraber; 2 yerde teyemmünen tek başına yer alır. Kalıp ifadenin yer aldığı kısımlarda şairi ve şiirini olumlayan “kemâlât-ı belâgat-simâtındandır ki, ol fâzıl-ı nâmdârun, reşha-i kilik-i sehâridur, anber-nisâridur, netîce-i tab-ı pür-iktidâridur ki, fevâ'id-i tab-ı âteş-efrûz” gibi ifadelerin geçmesi dikkat çekicidir. Aynı tezkirede Sinan Çelebi'nin şiirlerinin gönlünü almak üzere tenezzülen alındığı “lâkin teyemmünen ve teberrüken bi-zikreti'l-hatır bu sahîfeye tahrîr olındı” şeklinde “ifadenin içinde yer alır” ifadesi ile bildirilir. Şiirlerine bu ifade eklenenlerden 1'i devlet adamı Sultan Murad Han; diğeri de şair olarak tanınmış Ahmed Paşa'dır. Diğerleri edebiyat tarihinde şiirleri ile ön plana çıkamamış şairlerdir. İbare, Beyânî Tezkiresi ile Kühü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmında yer almamaktadır. (İsen 2010: 1-394). Geleneksel tezkire kalıplarını bilmekle birlikte Âlî'nin kelime seçiminde kendi tercihlerinin çoğu zaman ağır bastığı söylenebilir. *Mecmâu'l-Havâs*'ta “teyemmün ü teberrük” kalıbı 1 kez saygı ifadesi olarak yer alır.

Safâyî Tezkiresi'nde “teberrüken” kelimesi 12 kez görülmekte ve “teyemmünen” kelimesi ise geçmemektedir. İbare *Sâlim Tezkiresi*'nde 15 kez tekrar etmektedir. *Nuhbetü'l-Âsâr Fevâidi'l-Eş'âr*'da ise 2 kez geçtiği tespit edilmiştir. *Âdâb-ı Zuraîfâ*'da, teberrüken kelimesi tek başına 138 kez kullanılmış; tanıkların hepsinde de tarih metinleri ile bazı bağlantılar belirlenmiştir. Tarih ve teberrüken ifadeleri 67 yerde birlikte yer alır³. Bu durum tarih düşürme ile teberrüken kelimesinin birbiriyle aynı bağlamda kullanıldığının göstergesidir. “Teyemmünen” kelimesi *Âdâb-ı Zuraîfâ*'da yer almaz (Erdem 1994: 1-294). *Tezkire-yi Şuarâ-yı Mevlevîyye*'de “teberrüken” kelimesi 11 kez, “teyemmünen” ise 1 kez tekrar eder. Tezkirede “teberrük” kelimesinin, “li'eclî't-teberrük” şeklinde; kaside ve ibare kaydedilmesi esnasında kullanımı tercih edilir. *Bağçe-i Sefâ-enduz*'da “teberrüken” kelimesi tek başına 2 yerde bulunur. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi şiir kaydederken değil genellikle nesir paragrafının ortasında yer alır.⁴

Arif Hikmet'in *Tezkire-i Şuarâ*'sında teberrüken, 3 kez fiilden önce geçer. Müellifin bu kelimeyi sonda tek başına kullanma geleneğini sürdürdüğü görülür.⁵ Fatin eserinde “teberrüken” kelimesini 12 defa kullanmış ve bu kullanımlardan yalnızca birisinde teyemmünen kelimesi de yer almıştır. Kelime 11 defa cümlelerin sonuna doğru yer alırken 1 defa da cümlelerin ortasında bulunmaktadır. *Kâfile-i Şuarâ*'da 11 yerde ve şiir kaydedilmesi üzerine kullanılmıştır. *Eslâf*'ta teberrüken 4 kez geçer. Müellif, ibareyi kalıplaşma durumuna uygun bağlamda değil de nesir cümlelerinin arasında kullanmıştır⁶. *Tezkiretü'ş-Şuarâ-râ-yı Âmîd*'de “teberrüken” kelimesi 12 kez geçmektedir. Ali Emiri bir yerde teberrüken ifadesini “tekraren” kelimesi ile birleştirerek “teberrüken ve tekraren” şeklinde kullanmıştır. *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri*'nde teberrüken tek başına 4 tanıkta geçer. Bu tanıkların 3'ünde ifade, kişiler yerine müstakil manzumeler için kullanılmıştır.

Teyemmünen-teberrüken ve tek başına teberrüken kelimelerinin istatikselsel olarak en çok geçtiği tezkireler *Kınalı-zâde Tezkiresi* ve *Âdâb-ı Zurâfâ*'dır. Hasan Çelebi, söz konusu ibareyi Sinân Efendi, Ahmet Paşa, Sultân Mürâd Hân, Gamî, Hâtemî, Hayâlî Çelebi, Hâce Çelebi Efendi, Ganî, Hâce Efendi için kullanır. *Âdâb-ı Zurâfâ*'da ise “teberrüken” kelimesi 138 yerde geçer. Kalıp ifadenin gerek kalıplaşma durumu ile gerekse ayrı ayrı kelimeler halinde hiçbir suretle yer almadığı tezkireler de bulunmaktadır. *Heşt Behişt*, *Teşrifâtü'ş-Şuarâ*, *Riyâzü'ş-Şuarâ*, *Zübdetü'l-eşar*, *Şefkat Tezkiresi*, *Silahdar Tezkiresi*, *Yümnî Tezkiresi*, *Mûcib Tezkiresi*, *Nubetü'l-âsâr* ve *Neşri Tarihi* bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Kalıp ifadenin kullanıldığı son örnek ise 20. yüzyılda *Süleyman Nazif* ve *Pierre Loti Hitabesi*'nde şöyle geçer: “padişahının ve Müslüman halifesinin namını “teberrüken teyemmünen” vermiş hem de öyle bir”.

Sonuç

Tezkire yazarları, teyemmünen ve teberrüken kalıp ifadesini, şaire veya şiire gönderme vesilesiyle kullanır. Genellikle, teyemmünen ve teberrüken “kayd edildi” şeklinde bir ifade ile birlikte yer alır. “Teyemmünen” ifadesi çoğunlukla “teberrüken” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.

Mecâlisü'n-Nefâis ile başlayarak tezkirelerde kullanılmaya başlayan ifade, kendi dönemine paralel tarih kitaplarına henüz girmemiştir. İlk kez *Mecâlisü'n-Nefâis*'te “teberrüken bir matlaları hem bitildi kim” şeklinde tespit edilmektedir. “Teyemmünen ve teberrüken” Osmanlı nesri özellikle de tezkireler söz konusu olunca kalıplaşma eğilimi gösterir. Çok az örnekte görülen tekil kullanımların yanı sıra genellikle iki kelimenin ayrıldığı tespit edilmektedir. Türk edebiyatında ise her iki kelime *Tezkire-i Latîfi*'den itibaren genellikle “teberrüken” az da olsa “teyemmünen ve teberrüken” kalıp ifadesi ile ayrılmaz biçimde izlenebilmektedir. Bu iki ibare, *Mecâlisü'n-Nefâis*, *Heşt Behişt*, *Tezkire-i Latîfi*, *Gülşen-i Şuarâ*, *Meşâirü'ş-Şuarâ*'da birkaç kez birlikte geçer. Kalıp ifadenin en çok kullanımında olduğu eser 7 defa ile *Kınalı-zâde Tezkiresi*'dir. Aynı tezkirede, 2 yerde “teyemmünen” kelimesi tek başına kullanılır. İki kelimenin yan yana gelerek kalıplaşmasında Hasan Çelebi'nin Arapçayı çok iyi bilmesinin bir etken olduğu düşünülebilir. Hasan Çelebi'nin pekiştirmeye çalıştığı bu ikili kalıp daha sonraki tezkirelerde birkaç örnekle sınırlı kalır. “Teberrüken” kelimesinin tek başına en çok kullanıldığı -138 kez- tezkire *Âdâb-ı Zurâfâ*'dır. Râmiz söz konusu kelimeyi, tek başına ve cümlelerin sonunda tarih manzumelerini kaydederken kullanarak geleneğe dönüştürür. *Âdâb-ı Zurâfâ*'dan sonra “teyemmünen” kelimesinin kullanımı tek tük örneklerle devam eder. Son dönem tezkirelerine gelindikçe teberrüken kelimesi yine tek başına kalır. *Hâtimetü'l-Eş'âr*'da gelenek iyi bir biçimde tekrar edilerek kelimenin şiir kayıtlarında ve yerli yerinde kullanıldığı görülür. *Eslâf* ile birlikte kelimenin özel bir amaç için kullanımı tamamen ortadan kalkar. “Teberrüken” ifadesi tezkirelerde genellikle tanınmamış veya dvan sahibi olmamış şairler için kullanılmaktadır. Divan sahibi olmamış şairler için de “eşâr”ından denilerek örnek de verilmektedir. Arapça olan her iki kelime Farsça tezkirelerinde de bu şekilde kullanılır.

“Tebâreke” fiili, *Kur'an-ı Kerîm*'de sadece Allah için kullanılmıştır. Aynı kökten olan teberrüken, tezkirelerde önce kişilere yönelik daha sonra da şiir ve özellikle tarih manzumeleri için tercih edilmiştir. “Teyemmünen ve teberrüken” birlikte “uğurlu, kutlu sayarak” anlamına gelir. Tezkirelerde genellikle manzume kaydederken kullanıldığı için teberrüken kelimesine “bereket” ve “gönlünü almak üzere, tenezzülen” anlamları da katılabilir.

Tezkirelerde kaç kez geçtiğini gösteren sıralama (Sıralamada Tezkire isimlerinin baş harfi dikkate alınmıştır.)

[MN_1 | TMSR | HB_0 | TŞ-L_1 | GŞ_7 | MŞ_3 | TŞ-H_7 | TŞ-B_0 | KA_0 | MH_1
 | RŞ_0 | ZE_0 | TŞ-R_ | TŞ-G_27 | TŞ-Y_0 | ZZE_0 | TŞ-M_0 | TŞ-MS_12 | TŞ-S_15
 | NA_? | NA-S_2 | AZ_138 | TS_0 | TŞM_12 | MŞ-A_ | TŞ-Ş_0 | BS_2 | TŞ-A_3 | HŞ_
 0 | MT_Teracim_0 | KŞ_11 | ET_4 | MŞ-M_ | TŞA_12 | İVOŞ_4 |

Kaynakça

- Canım, R. (2000). *Latîfi-tezkiretü 'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html>
- Erdem, S. (2014). *Tezkire-i şu'arâ 'ârîf hikmet (inceleme-çeviriyazı-indeksli tıpkı basım)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdem, S. (2013). *Tezkire-i şu'arâ-i yümnî (inceleme-tenkidli metin-indeksli tıpkıbasım)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdem, S. (1994). *Ramiz âdâb-ı zurafâ, inceleme-tenkidi metin-indeksli sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eyduran, A. (1999). *Kınalızade Hasan Çelebi, tezkiretü 'ş-şu'arâ*. [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>
- İsen, M. (1994). *Künhü'l-ahbar'ın tezkire kısmı, (tenkidli metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html>
- Kılıç, F. (e-kitap), *Şefkat tezkiresi (tezkire-i şu'arâ-yı şefkat-i bagdâdî)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-i-suara-yisefkat-i-bagdadi.html>
- Kılıç, F. (2010). *Âşık çelebi meşairü 'ş-şu'ara, inceleme-tenkitli metin*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>
- <https://lehediz.com/pages/uygulama.php> Erişim Tarihi: 05.06.2023, 12:13
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve gülşen-i şu'arâsı (inceleme-metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>
- Tokmak, A. N. (2017). *Mecâlisü'n-nefâis I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokmak, A. N. Ve Eraslan, K. (2015). *Mecâlisü'n-nefâyis*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sonnotlar

- ¹ Tezkirede bir yerde teyemmün yerine tebeyyün yer almakta ve bu kullanımın genel alışkanlığa uymadığı düşünülmektedir.
- ² Teberrüken ve teyemmünen kullanımından biri Sultan Süleyman; diğer ikisi dini ve ilmi kimliği önde olan kişiler içindir.
- ³ Söz konusu tezkirede sadece “tarih” 544 kez geçmektedir.
- ⁴ Tezkire yazarının bu ifadeye kendinden önceki müelliflerde olduğu gibi herhangi bir vazife vermediği açıkça görülmektedir.
- ⁵ Arif Hikmet, biyografilerin bir kısmını eski tezkirelerden alıp kendisi de ilaveler yapmakla oluşturduğu eserinde “teyemmünen ve teberrüken” ifadesini kullanma ihtiyacı duymamıştır
- ⁶ Bu durum müellifin klasik tezkire üslûbunu dikkate almadığının da göstergesidir.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.